

СОЦІО-ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ

Пропонується визначення рекреаційного ландшафту і підходи до їхньої класифікації.

Ключові слова: рекреаційний ландшафт, антропогенний ландшафт, рекреаційні цикли

Предлагается определение рекреационного ландшафта и подходы к их классификации.

Ключевые слова: рекреационный ландшафт, антропогенный ландшафт, рекреационные циклы

Proposes a definition of recreational and landscape approaches to their classification.

Key words: recreational landscapes, anthropogenic landscape, recreational cyclic

Постановка проблеми. Цивілізаційний поступ об'єктивно сприяв формуванню рекреаційних потреб населення. Рекреація є однією з основних потреб людини у відновленні фізичних і духовних сил, а з розвитком науково-технічного прогресу і урбанізації потреба в рекреації не тільки зростає, але й урізноманітнюється. Саме задля забезпечення рекреаційних потреб, релаксації в природному середовищі, людина «пристосовує» це середовище до своїх рекреаційних потреб. Зростання «тиску» людини на природне середовище обумовило проблему збалансованого розвитку рекреації, тобто такого рекреаційного природокористування, яке б сприяло тривалому функціонуванню рекреаційних ландшафтів.

Аналіз останніх досліджень та виявлення невирішених проблем. Гуманізація географічного знання позначена виявленням і дослідженням таких функцій ландшафтів як духовна, сакральна, етнічна, історична тощо, які досліджуються в працях М. Гродзинського, Г. Денисика [1], С. Романчука, В. Пашенка, О. Дмитрика [2], І. Смаля [3], П. Шищенко та інших вітчизняних дослідників. В ряду цих функцій на одному з чільних місць стоїть дослідження рекреаційної функції ландшафтів, що особливо актуально в зв'язку із динамічним розвитком туризму. Незважаючи на посилений інтерес до виявлення і дослідження рекреаційних ландшафтів в останні роки, критерії їх виділення, підходи до класифікації та методики дослідження залишаються дискусійними. Саме визначення підходів до виділення рекреаційних ландшафтів та їх класифікації є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Основними критеріями для виділення ландшафту як рекреаційного є: 1. переважання рекреаційної функції у спеціалізації ландшафту. Оскільки практично в будь-якому ландшафті можлива рекреаційна діяльність (в межах лісництв, міських незабудованих територій, захисних лісосмуг тощо), то виділення рекреаційного

ландшафту як окремого типу ландшафту має базуватися на визначенні його рекреаційної функції як такої, що домінує над іншими функціями цього ландшафту; 2. ландшафт має постійно виконувати свої рекреаційні функції. Таким чином до рекреаційних не можуть належати ландшафти, для яких рекреаційна функція стала переважаючою на певний час (наприклад, території, на яких час від часу проводиться фестиваль).

Отже, рекреаційні ландшафти – ландшафти, переважаючою функцією яких є рекреаційна, яку вони виконують постійно та за своїми властивостями сприяють відновленню фізичних та духовних сил людини.

Рекреаційні ландшафти можна класифікувати за наступними критеріями:

I. *За генезисом.* Рівень антропогенної перетвореності та стійкості рекреаційних ландшафтів, залежить від їх походження та історії формування.

1. Штучні рекреаційні ландшафти - цілеспрямовано створені людиною задля задоволення рекреаційних потреб (парки штучно створені, зоопарки, ботанічні сади, гідропарки на штучно намитих територіях, бульвари, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, етнографічні музеї, сакральні - території при сакральних об'єктах, культурно-розважальні парки-атракціони, поля для гольфу). Це території з неприбутими для даної місцевості ландшафтами, що повністю сконструйовані людиною, можуть функціонувати самостійно, або постійно підтримуються людиною у створеному стані.

2. Антропогенно-перетворені рекреаційні ландшафти – ландшафти, що зазнали антропогенного впливу, внаслідок чого їхні первинні функції поступилися виконанню ними рекреаційних функцій (парки, рекреаційна зона національного природного парку, сквери, гідропарки, лісопарки, ліси, пляжі, сади, рекреаційні ландшафти курортних місцевостей (за винятком курортів на штучно намитих територіях), сакральні тощо).

II. *За часом виникнення.* Оскільки рекреаційними є ландшафти, що постійно виконують рекреаційні функції, які є переважаючими, то виникнення рекреаційних ландшафтів пов'язано з рекреацією, як цілеспрямованим заняттям, що потребувало облаштування певних природних територій:

1. Кінець XVI – сер. XIX ст. Спонтанне формування унікальних рекреаційних об'єктів (наприклад Єзуїтський парк у Львові).

2. Кінець XIX – поч. XX ст. Відбувається формування спеціалізованих рекреаційних ландшафтів у межах курортів із курортно-лікувальною спеціалізацією, та лінійних рекреаційних об'єктів – теренкурів. У містах з'являються місця для відпочинку «на природі» – здебільшого це не придатні для забудови та промислового освоєння території, де відбувається масова рекреація місцевих мешканців, особливо у святкові дні (наприклад, парки Кинь Грусть, Кадецький Гай у Києві).

3. 20-ті – 90-ті рр. XX ст. Планова рекреація дає можливість регулювати туристичні потоки і рекреаційні навантаження на ландшафти, з

одного боку завдяки ландшафтному плануванню рекреаційних територій, з іншого боку, «розтягуючи» тривалість рекреаційних навантажень завдяки плануванню санаторно-курортного лікування.

4. Кінець ХХ – поч. ХХІ ст. Спонтанна рекреація, пов'язана з нерегульованими питаннями земельних відносин, стихійністю і непрозорістю процесів формування і функціонування ринку земель несільськогосподарського призначення, які й використовуються для організації міської і приміської рекреаційної діяльності.

III. *За рекреаційними циклами.* Рекреаційні потреби населення задовольняються в процесі добового, тижневого, сезонного та річного рекреаційних циклів, кожен з яких має притаманну цьому циклу ритміку саморегуляції і відповідний їй просторовий механізм.

1. Рекреаційні ландшафти, в яких переважаючою є добова рекреація. До них належать рекреаційні ландшафти в межах міст, в яких здійснюється щоденний короткотерміновий відпочинок з переважанням таких видів рекреаційних занять як прогулянки (пішохідні, велосипедні, лижні);

2. Рекреаційні ландшафти, в яких переважаючою є тижнева рекреація. До них належать рекреаційні ландшафти приміської зони та сільської місцевості. В межах цих рекреаційних ландшафтів здійснюється відпочинок у вихідні дні з переважанням таких видів рекреаційних занять як пішохідні прогулянки (пішохідні, велосипедні, лижні); збір ягід, грибів, квітів, лікувальних трав; спортивне полювання, фотополювання, етологія; купання, плавання, сонячні і повітряні ванни; рибальство, тури (пішо-, вело-, кінні), спортивні змагання, організація спортивних таборів і змагань, фестивалі, тематичні збори тощо.

3. Рекреаційні ландшафти, в яких переважає сезонна рекреація. До них належать рекреаційні ландшафти в межах об'єктів природно-заповідного фонду (де дозволена рекреація), ландшафти кліматичних курортів, ландшафти сільської місцевості (що задіяні як рекреаційні території у сільському туризмі). Для цих рекреаційних ландшафтів притаманна сезонна спеціалізація, що впливає на набір видів рекреаційних занять. Наприклад, для приморських курортів притаманні літні види відпочинку в межах рекреаційних ландшафтів (купання, плавання, сонячні і повітряні ванни, рибальство та ін.), в залежності від сезону змінюється площа використання ландшафту з рекреаційною метою, характер антропогенного впливу тощо.

4. Рекреаційні ландшафти, в яких переважає річна рекреація. До них належать рекреаційні ландшафти в межах об'єктів природно-заповідного фонду (де дозволена рекреація); ландшафти кліматичних, бальнеологічних, грязевих, спеціалізованих курортів; ландшафти сільської місцевості (що задіяні як рекреаційні території у сільському туризмі). В межах цих рекреаційних ландшафтів відпочинок може здійснюватись цілорічно, для них притаманні всі ті види рекреаційних занять, які здійснюються під час добової, тижневої, сезонної рекреації, а також оздоровчо-лікувальні,

екскурсійні, туристичні та інші, пов'язані із перебуванням в межах рекреаційного ландшафту тривалий час.

IV. *За ландшафтно-генетичною ознакою.* Виділяються за впливом орографічного чинника (гірські, рівнинні), близькості до водних об'єктів, на основі широтної зональності (степові, лісостепові, лісові).

V. *За ступенем антропогенної перетвореності.* Рекреаційні ландшафти розглядаються як система з різною структурною організацією:

1. Власне антропогенні – в ландшафтній структурі присутні докорінно змінені натуральні і антропогенні компоненти. Така система після антропогенного перетворення розвивається за природними закономірностями.

2. Ландшафтно-інженерні системи – їхнє функціонування значною мірою залежить від періодичного втручання людини.

3. Ландшафтно-техногенні системи – не здатні до природного саморозвитку і можуть підтримуватися тільки людиною.

VI. *За напрямками рекреаційного природокористування:*

1. Рекреаційно-лікувальні, представлені рекреаційними ландшафтами бальнеологічних, кліматичних та грязевих курортів;

2. Рекреаційно-оздоровчі, які формують аквальні рекреаційні ландшафти, пов'язані з використанням пляжів і акваторій, а також для пасивної стаціонарної рекреації в межах міста і приміської зони.

3. Рекреаційно-спортивні, пов'язані з використанням середовища для активних видів туризму (пішохідний, гірсько-пішохідний, гірськолижний тощо)

4. Рекреаційно-пізнавальні, пов'язані з формуванням трас періодичної рекреації (екологічні стежки)

VII. *Функціональна класифікація рекреаційних ландшафтів*

1. Рекреаційні ландшафти курортних місцевостей різняться за типами курортів. В них переважає сезонна та річна рекреація з притаманними для конкретного типу курортів видами рекреаційних занять.

а). Рекреаційні ландшафти бальнеологічних курортів.

б). Рекреаційні ландшафти грязевих курортів

в). Рекреаційні ландшафти кліматичних курортів

2. Рекреаційні ландшафти в межах об'єктів природно-заповідного фонду. В межах цього класу рекреаційних ландшафтів переважає сезонна та річна рекреація з регульованими рекреаційними навантаженнями.

3. Рекреаційні ландшафти в межах міст. Штучні чи антропогенно-перетворені ландшафти з переважаючою добовою рекреацією.

4. Приміські рекреаційні ландшафти. Штучні чи антропогенно-перетворені ландшафти з переважаючою тижневою рекреацією.

5. Рекреаційні ландшафти сільської місцевості.

VIII. *За характером впливу.*

1. Рекреаційні ландшафти в межах стаціонарної рекреації. Це рекреаційні ландшафти, що знаходяться в межах курортних місцевостей, баз відпочинку тощо та зазнають постійного рекреаційного тиску.

2. Транзитні рекреаційні ландшафти. Види рекреаційної діяльності, що не пов'язані зі стаціонарною рекреацією (екологічний туризм, прогулянки, спортивне полювання тощо).

Висновки. Рекреаційні ландшафти є підкласом антропогенних ландшафтів, які виділяються за переважаючою рекреаційною функцією, яку вони виконують постійно, оскільки за своїми властивостями сприяють відновленню фізичних та духовних сил людини. Тільки поєднання кількох критеріїв є найбільш продуктивним підходом у дослідженні сутності, функцій і класифікації рекреаційних ландшафтів.

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Денисик Г.І. - Вінниця, 1998.
2. Дмитрук О.Ю. Урбаністична географія з основами урбогеоекології (Ландшафтознавчий аспект): Навч. посібник. – К., 2000. – 140 с.
3. До питання про типізацію та оцінку рекреаційних ландшафтів / Смаль І.В., Барановська О.В.//Культура народів Причорномор'я. Научн. журнал. – Симферополь: Межвузовський центр «Крим», 2009, № 176. – С. 173-177.